

20. Ženy a Charta 77

Role žen, ať už signatářek nebo partnerek signatářů, nebyla dodnes doceněna ani důkladně popsána

Na první pohled by se mohlo zdát, že se ženy do aktivit Charty 77 zapojovaly méně výrazně. Pohled druhý ale nabízí vrstevnatější obraz. Ženy tvořily třetinu mluvčích Charty, což byla jedna z nejviditelnějších a nejpostihovanějších pozic. Tvořily i třetinu Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS), který vznikl rok po Chartě s cílem dokumentovat a podávat svědectví o politicky motivovaném pronásledování.

Jak říká v dokumentu *Dějiny na vlastní kůži* (2013) Petruška Šustrová, ženy stejně jako muži koncipovaly dokumenty, přepisovaly texty na stroji, editovaly je, dělaly kurýry a texty šířily. Jiřina Šiklová pak argumentuje, že přepisování a distribuce vystavovaly ženy vyššímu riziku, neboť – na rozdíl od obsahu textů – naplňovaly § 98 trestního zákona o podvracení republiky a jejího socialistického zřízení. Zároveň na rozdíl od podpisu dokumentů, o kterém se mnohdy vědělo v zahraničí, měla tato činnost nulovou publicitu, a tudíž ve své anonymitě nemohla poskytovat ochranu. Že by ženy dělaly nějaké pomocné práce pro aktivity mužů, odmítala i Věra Jirousová.

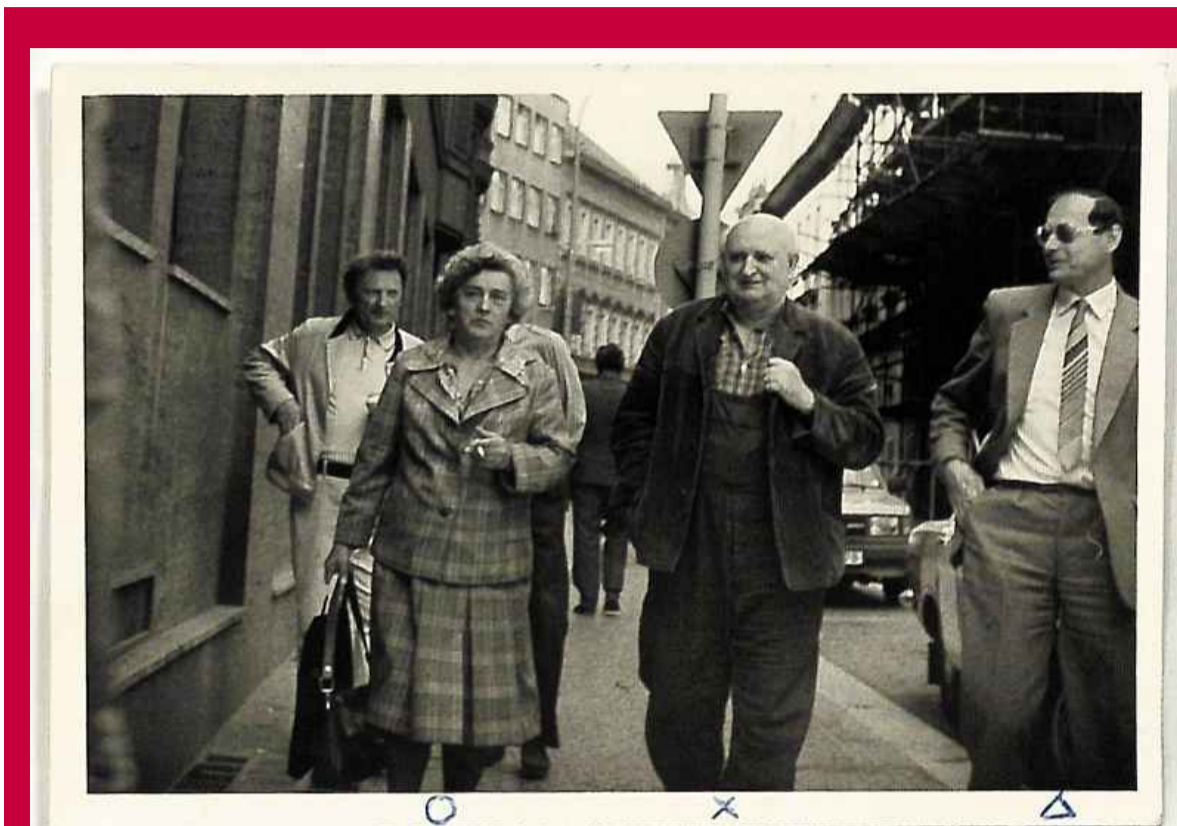
Pouze jeden z nás

Samotný počet signatářek Charty 77 nutně nevyovídá o zapojení žen do její činnosti, tak argumentuje Petr Blažek v textu *Ženy v disentu*. Rodiny totiž často dělaly rozhodnutí o tom, že podepíše pouze jeden z partnerů – podpis znamenal vyhazov z práce, případně uvěznění. Na druhém partnerovi, nebo přesněji partnerce, tak často ležela odpovědnost za zajištění chodu rodiny i rodinného příjmu.

Odpovědnost žen za rodinu se projevila i v jiných dimenzích: ve vzájemné výpomoci při hlídání dětí, zejména když byl druhý partner ve vězení, nebo v domluvách o tom, kdo by si v případě vazby vzal děti k sobě. V tomto ohledu se projevila větší zranitelnost žen, neboť výhrůžky sociálkou a odebráním dětí byly směřovány spíše na disidentky. Ohrožení dětí tak bylo druhým důvodem, proč někdy podepsal pouze jeden z partnerské dvojice. Ve velkém ohrožení se tak potenciálně nacházely zejména signatářky-samoživitelky.

Ve frontě na maso

Zapojení žen do činnosti Charty a disentu obecně také umožňoval fakt, že šlo o aktivity často domácí, probíhající

„Zjištění režimu dne a ustanovení styků.“ Takový byl cíl akce s krycím názvem Baletka, v jejímž rámci StB v roce 1983 sledovala chartistku Janu Sternovou. Ta po válce strávené v internačním táboře tančila v Národním divadle, od ledna 1984 do ledna 1985 byla mluvčí Charty 77. FOTO ABS

v soukromí bytů. Podle Libuše Šilhánové tak docházelo k propojování osobního, soukromého, veřejného a politického. Po roce 1989 se tyto životní prostory opět rozpojily, což se odrazilo i v nižší míře, s jakou ženy v politických aktivitách pokračovaly. Přesun politické činnosti do volených funkcí a politických stran znovu vytvářel hranice, které byly pro mnoho signatářek obtížně překročitelné.

Tradiční dělba práce ve společnosti ženám vytvořila svébytné příležitosti pro konspiraci – fronty na maso nebo jiné nedostatkové potraviny či cesty s dětmi do školky a jesli poskytovaly příležitost k nepozorovaným předáváním stejných nákupních tašek plných samizdatů. Dalo by se říci, že díky obecnému předpokladu, že ženy nejsou natolik politicky a veřejně aktivní, mohly chartistky částečně zůstat pro režim neviditelné. To se ale netýkalo všech a v čase se to měnilo.

Z výpovědí signatářek a disidentek lze také usuzovat, že StB využívala přímé fyzické násilí proti ženám méně často. Pokud ale násilí použila – a v 80. letech k tomu docházelo častěji –, potom bylo stejně kruté a devastující jako v případě mužů. Akce Asanace tak docílila svého a násilí bylo jedním z důvodů pro emigraci.

Stejnost mužů a žen vs ženská práva

Jako jiná hnutí za občanské svobody (například černošské nebo mírové hnutí 60. let v USA) ani Charta 77 neodkazovala specificky k právům žen a postavení ve společnosti. Historička Blanka Císařová a historik Vilém Prečan v obsáhlé publikaci *Charta 77: Dokumenty 1977–1989* (2007) uvádějí, že z celkem 596 dokumentů Charta není ani jeden věnován tematice ženských práv.

Charta 77 stavěla na nedělitelnosti lidských práv a stejnosti mužů a žen. Sama ale částečně reprodukovala tradiční děle-

ni rolí a odpovědností. Jak zjistila historička Květa Jechová, dokonce ani samy signatářky Charty 77 ženská práva či feminismus nepovažovaly za relevantní téma. A když už, pak se – jako například Eva Kantůrková – vymezovaly vůči emancipaci a vnucené zaměstnanosti, která vedla pouze ke zdvojení pracovní zátěže žen jak prací placenou, tak tou neplacenou v domácnosti.

Přesné zmapování a analýza zapojení žen do činnosti Charty 77 a disentu vůbec stále ještě čeká na podrobnější zpracování. Kromě desetidílné série profilů *Ženy Charty 77*, kterou odvysílala Česká televize v roce 2007, knihy rozhovoru Evy Kantůrkové z roku 1980 *Sešly jsme se v této knize* a několika dílčích odborných textů nebylo téma zpracováno, natož odborně. Ani novější televizní seriál *Fenomén Underground* (2013) se tématu nevěnoval s důležitostí a pozorností, jež si činnost žen v Chartě a disentu zaslouží.

Uteká vám začátek seriálu? Předplatné si můžete objednat na tel. 225 555 533 nebo na internetové stránce www.lidovynoviny.cz/charta. V ceně předplatného je i přístup do digitálního archivu Lidových novin, o žádný díl tak nepřijedete.

NÁSTROJE REPRESE

Likvidace domů

Pojem underground zahrnuje celou škálu jednání a identit. Jedním z jeho alternativních vyústění byla i snaha po „nezávislém“ životě v komuně přátel. Logickým vyústěním takových úvah bylo zakoupení většinou chátrající nemovitosti a její přestavba na společné bydlení pro více rodin či jednotlivců. Vytváření těchto komun ovšem mocenské orgány nelíbě nesly a jednotlivé „baráky“ se staly nejprve terčem úřední šikany a zároveň i terčem přímých policejních provokací.

Návštěvníci byli perlustrováni, bezpečnost prováděla otevřené sledování, iniciovala propuštění z práce a postupem času docházelo k přímé kriminalizaci: chartisté bratři Vaňkovi z domečku ve Mšeně byli uvězněni za údajné pěstování marihuany, signatář Jan Princ z Rychnova skončil ve vazbě za výtržnictví, Stanislav Pitaš z domku v Šonově byl uvězněn dokonce třikrát. Zásadním aktem moci se však opakovaně stala likvidace domu. V některých případech se tak stalo s pomocí falešných záminek – např. dům Princových v Rychnově byl stržen kvůli nikdy nepostavené autobusové zastávce.

Někdy přišlo i přímé násilí, např. zhráský útok v Kerharticích, jindy režim dokonce přikročil k vyvlastnění, prý z důvodů „ohrožení bezpečnosti státu“ (Nová Víska).

MALÍ VELCÍ CHARTISTÉ

Božena Komárková:
filozofka lidských práv

Filozofka a teoložka (1903 až 1997) patřila mezi první signatářky Charty 77 v Brně. „Podepsala jsem ji s velkým vnitřním ulehčením,“ říká v knize Marty Markové *Olga Havlová a ty druhé – o ženách ve vnitřní emigraci*. Osobitou ženu a nekompromisní obhájkyni lidských práv jen tak něco nezlomilo. Za svůj čtyřia-
devedesátiletý život zažila několik dramatických zvratů. Přežila čtyřleté vězení v koncentračním táboře během války i hrozbu deportace do sibiřských gulagů bezprostředně po ní, několik vyhazovů z práce, publikační zákazy... Právě vězeňské zkušenosti ji přivedly k zájmu o filozofii lidských práv.

V předválečném období byla aktivní v mezinárodním křesťanském hnutí YMCA. Po komunistickém převratu, kdy čerstvě odpromovala na brněnské univerzitě, jí zakázali učit, aby středoškolskou mládež neovlivňovala nesprávným směrem. Následně pracovala v knihovně, ale i odtažená ji v roce 1951 vyhodili. Svobodu a nezávislost Boženě Komárkové poskytoval její duchovní svět. Ve svém brněnském bytě pořadala filozofické diskuse, na které studenti docházeli tajně. Po vzniku Charty 77 se v jejím bytě scházeli i disidenti. Její stáť a publikace, například *Přívod a význam lidských práv*, vycházely pouze v samizdatu.

HISTORIE ČESKÝCH PROTIKOMUNISTICKÝCH AKTIVIT

Samizdat: strojopisná alternativní kultura

Utajené vytváření písemností většího rozsahu a jejich šíření ve větším nákladu není originální produkt éry komunistické vlády, originální je v tomto případě etablování názvu „samizdat“. Ten má odkazovat na sovětský zdroj, přičemž ironizuje název oficiálního Státního nakladatelství Gosizdat.

V československém prostředí bylo „zlatou“ dobou samizdatu normalizačních let, byť navazovalo i na některé aktivity poúnorové. Samizdat není nutně spojen pouze se šířením textů, zahrnuje i kopie magnetofonových záznamů či videokazet například se záznamy koncertů nepovolených kapel, zakázaných uměleckých děl (Havlova *Audience*) či přednášek z bytových seminářů. Přesto je tento fenomén přece jen nejsilněji spojen s tištěnou podobou, která se v normalizačním období rozvinula do pozoruhodné šíře, včetně nekontrolovaného dalšího opisování vydaných děl samými čtenáři.

Mezi nejdůležitější edice samizdatu, převážně literárního, patřila edice Petlice Ludvíka Vaculíka, Kvart Jana Vladislava či Expedice Václava Havla, která se první (od roku 1975) otevřeně přihlásila k opisům. Dosavadní díla byla totiž prezentována jako rukopisy, což ztěžovalo případné trestní stíhání. Paralelně lze sledovat i rozvoj časopiseckého samizdatu, od s Chartou spjatých Informací o Chartě (Infoch) přes církevní Informace o církvi, opět zaměřené na aktuální informace, po

Samizdaty z Expedice, edice Václava Havla, které Státní bezpečnost zajistila při prohlídkách bytů jeho bratra Ivana a jeho ženy Olgy v květnu roku 1981. Ti v té době edici řídili místo Havla, který byl tou dobou již třetím rokem ve vězení. FOTO ABS

v podstatě specializované časopisy. Jejich zaměření a trvání bylo velmi různorodé, vycházely tak například literární Obsah, filosofický Paraf, křesťanské mládeži určené Čtení do krosny i časopisy specifických žánrů, jako bylo undergroundové Vokno nebo trampské občasnky.

Vydávání samizdatu nebylo pochopitelně bez rizik a vynesené tresty mohly být drakonické. Za všechny jmenujme trest čtyři roky nepodmíněně pro Jiřího Gruntoráda za řízení edice Popelnice nebo dva a půl roku pro Františka Stárka za Vokno. Vysoké nepodmíněné tresty dostala počátkem 80. let i moravská skupina vydavatelů katolického samizdatu kolem Jana Krumholce a Josefa Adámka. Přesto se samizdat nepodařilo zadusit, naopak, konec 80. let byl spojen s nebyvalým nárůstem neoficiálních edic i časopisecké produkce.

Boj s „nelegálními tiskovinami“ StB ovšem nevzdala až do samého konce. Lisopad 1989 tak ve vězení mj. trávil například vydavatel samizdatové obnovy Lidových novin Jiří Ruml a Rudolf Zeman, stejně jako na Slovensku vydavatel Bratislavských listů Ján Čarnogurský. Pozoruhodná je také kontinuita některých samizdatových aktivit: odhlédneme-li od Lidových novin, je přímým následníkem samizdatové řady například dnešní Revolver Revue. Stejně tak jsou i některá politopadová nakladatelství spojena s vydávaním knih v samizdatu.

OBSAH SERIÁLU

6. 1. Geneze vzniku Charty 77 a jejího prvního dokumentu, 7. 1. Helsinky 75 a Charta 77, 9. 1. Reakce moci I – anticharta, 10. 1. Reakce moci II – rezoluce proti Chartě 77 v podnicích a reakce společnosti, 11. 1. Kdo byli chartisté, 12. 1. Charta 77 a Slovensko, 13. 1. Křesťané a Charta 77, 14. 1. Underground v Chartě 77, 16. 1. Neznámí chartisté, 17. 1. Ti, kdo Chartu 77 nepodepsali, 18. 1. Dokumenty Charty 77, 19. 1. Charta 77 a Svobodná Evropa, 20. 1. Exilová média a Charta 77, 21. 1. Policejní akce proti Chartě 77, 23. 1. VONS, 24. 1. Zpravodajské akce StB proti Chartě 77, 25. 1. Exil a Charta 77, 26. 1. Infoch, 27. 1. Charta 77 a česko-německá otázka, 28. 1. Ženy v Chartě 77, 30. 1. Podpora ze zahraničí – Nadace Charty 77, 31. 1. Charta 77 a ekologie, 1. 2. Chartovní a postchartovní „zahraniční politika“, 2. 2. Charta 77 a romská otázka, 3. 2. Vývoj Charty 77 v 80. letech a její politizace, 4. 2. Literární obrazy Charty 77, 6. 2. Charta 77 v pamětních místech, 7. 2. Charta 77 jako zdroj polistopadového liberalismu?, 8. 2. Neokonzervativci v Chartě 77, 9. 2. Chartovní a postchartovní levice